

PRIKAZI KNJIGA

Hartmut von Hentig, *Što je obrazovanje.* Zagreb, Educa, 2008., 160 str.

Što je obrazovanje?

Pokušaj sumišljenja obrazovanja s Hartmutom von Hentigom

Ovaj tekst nije usmjeren jednostavnom “prikazu”, jer samo prikazujući prikaz po svojoj biti ne može prikazati misaoni tekst, tj. “prikaz” mišljenje pretvara u misao, gdje se dinamika mišljenja i dijalektika pretvaraju u gotove misli, te stoga prikaz vjeran svome imenu mislećem tekstu koji prikazuje čini samo štetu. Istinsko pri govoru misli (knjige koja se prikazuje) može biti samo dijaloško sumišljenje. Također, ono s čime smo ovdje u dijalogu samo po sebi već je jasan poticaj za mišljenje, naku-pina izvrsno usustavljenih misli (a ono što upućuje na određenu skromnost Von Hentiga jest to da svojem radu u podnaslovu daje karakter eseja) koje se, međutim, ne zatvaraju u svojoj sustavnosti, već nude mnogobrojne izlaze i smjerove za daljnje promišljanje. Osim i prije tih naznaka i izlaza, ono čvrsto i neprijeporno što se kroz knjigu otvara razumijevajućem čitanju jest vrlo čvrst i dubok temelj u pojmovlju, te sustavu otvorenog tipa, koji vrlo jasno i duboko identificira, eksplicira i daje fundamentalne točke koje proizlaze iz izvorno mišljenog pojma obrazovanja, kakvo je mišljenje ovog pojma iznimno rijetko u današnjoj literaturi. Upravo u toj dubini i promišljenosti, određenosti temeljnih pojmova, jest posebna vrijednost ove knjige. Širina i dubina kojom Von Hentig pristupa problemima otvara izniman prostor za dijalog, koji će, nadamo se, dovesti do revitalizacije pojma obrazovanja i u sumišljenju čitatelja ove knjige. Zbog svega navedenog, ovu knjigu treba ponajprije razumijevajući *čitati*, i to u smislu vođenja dijaloga s njom. U tom kontekstu “prikaz” može naznačiti smjer mišljenja autora knjige, istaknuti središnja pitanja, ući s njima u dijalog sumi-

sleći glavne probleme te, onoliko koliko je dijaloški smisleno, i odstupati od “prikazivanog”. Stoga je ovaj “prikaz” zapravo pokušaj mislećeg “dnevnika čitanja”.

1. Pojam obrazovanja

Von Hentig počinje od pojma obrazovanja, temeljnog pojma pedagogije, izvorno shvaćenoga. Hrvatska riječ “obrazovanje” opisuje isti pojam kao i njemačko “Bildung” (doslovno prevedeno – oslikovljenje/oslikovljavanje), a i jedan i drugi pojam vuku smisao iz grčkog “eidos” i “idea” (gled, vid) te latinskog prijevoda od “eidos”, tj. forma (lik, oblik). Eidos, idea, po svojoj je biti *način postojanja* “predmeta mišljenja” (predmet može biti i apstraktna misao, i iskustveni predmet, i “činjenica”, i izmaštano biće itd., gdje se nipošto ne smije pretpostavljati da znamo što je “postojeće”, a što “nepostojeće”, a još manje pretpostavljati ono iskustveno ozbiljeno kao “postojeće”, a ono iskustveno još ne ozbiljeno kao “nepostojeće”). Ovdje se ne smije govoriti o eidosu kao “sadržaju svijesti” ili u bilo kojoj drugoj psihološkoj primisli jer je riječ o nečem mnogo fundamentalnijem – upravo o ontološkom problemu, tj. o tome da (samo)svijest može biti (samo)svijest upravo po eidosu, a ne o tome da je eidos puka “slika predmeta” u (samo)svijesti. Prijevod ovoga “eidos” u “Bildung” događa se preko “Bild” (slika), a u “obrazovanje” preko “obraz”. I obraz i slika su riječi koje primjereno upućuju na eidos i formu. Obraz je ono što čovjeku daje njegov lik (lice) i njegovu specifičnu prepoznatljivost, ono što ga čini prepoznatljivim

upravo kao njega, a ne nekog drugog. Slika je s druge strane također vezana za lik, iako slika izriče ne lik sam, kako to čini eidosa ili forma, već izriče ono biti kao s-likom i s-lično, liku primjereno, ali ne likom samim biti. Primjereno i dosljedno shvaćeno obrazovanje je zato oblikovanje, podavanje lika onom neoblikovanom ili onom drugačije oblikovanom, i to oblikovanje shvaćeno u formalnoj općenitosti. Iz samog razmatranja ovog pojma jasno je što je obrazovanje, ali nije odgovoreno na pitanje “što je *istinsko/pravo* obrazovanje”. Ovo pitanje se, pak, svodi na neku vrstu *određenja* ovog “obraz, slika, lik”. Ovu dihotomiju treba na početku posebno eksplicirati kako bi se shvatilo u kojoj se domeni knjiga s kojom smo u dijalogu kreće.

2. Što obrazuje

Ako se postavi pitanje o obrazovanju, moguće je uočiti dvije razine tog pitanja. Prva razina pita o obrazovanju samom po sebi, o njegovom “što”, tj. o njegovom biću – što je skicirano u sklopu naznačenih pitanja i odgovora. Von Hentig ne ulazi neposredno u ovo pitanje, već ga indirektno dotiče pitanjem “Što obrazuje?” i nalazi odgovor da obrazuje “sve”. Daljnje upućivanje u pitanje “Kako je *moguće* da sve obrazuje?”, ili “Što mora biti da bi obrazovanje na ovaj način moglo biti?”, moglo bi dovesti do neposrednog odgovora o biću obrazovanja, ali Von Hentig se u to ne upušta jer u načinu na koji je odlučio pristupiti temi za takav tip pitanja nema mjesta i potrebe.

2.1. Istinsko obrazovanje

Druga razina pitanja, koja Von Hentiga zanima prije svega, a koja je podrazina ovoga navedenog pitanja, tiče se *određenja s obzirom na pravost i krivost* onako shvaćenog bića obrazovanja, a može se obuhvatiti pitanjem “Što je *istinsko* obrazovanje?”, tj. pitanjem koje Von Hentig postavlja tako da ne pretpostavlja pojam istine ili pojam pravosti, pa pita: “Kakvo obrazovanje *želimo?*” Čak i kada bi se pitalo “Kakvo obrazovanje *treba* biti?”, već se pretpostavlja određena idejna (ne ideološka!) pozadina iza procesa obrazovanja. Cijeli taj sklop pitanja o istinskom obrazovanju, normi, istini, pravosti, potpuno legitimno ostaje izvan rasprave ove knjige, dok se s druge strane precizno radi na utvrđivanju odgovora na

pitanje: “U čemu se može (na razini fenomena) prepoznati prava obrazovanost *čovjeka?*” Ovaj misaoni tijek u skladu je s Von Hentigovim stajalištem da “slika” u “Bildung” ne može biti nikakva *određena* slika. Zbog toga on napušta i eventualni smjer mišljenja, gdje bi se iz filozofski promišljene slike deducirao odgojni cilj. Opet odluka kojoj prošlost pedagogije pruža vrlo čvrstu legitimaciju. Međutim, Von Hentig ne razmatra jednu mogućnost – mogućnost slike koja bi bila opća do mjere da ni na koji način ne predstavlja “ograničenje”, koje on pretpostavlja da je svaka slika po svojoj biti. Tada bi slika bila određena samo općenitošću koja je neizostavno prisutna u svim ljudima svih kultura, rasa, spolova itd.

Naravno, eventualnim traganjem na tom putu još ne bi bio riješen drugi problem u pristupu problemu, a to je onaj metodičke naravi – slika, u domeni pedagoškog djelovanja, pretpostavlja plan i program koji se provodi. Von Hentig polazi od nečega što bi se uvjetno moglo nazvati “dešavanje obrazovanja” (i to na način koji je prethodeći, fundamentalniji i izvan cjelokupnog sustava pedagoške, ulične ili kakve druge već unaprijed poznate prakse), prema “slici” (obrazovanosti) koja nije unaprijed domišljena, nije planski i programski razrađena i operacionalizirana te nije, opet iz drugih razloga, neuspješno provedena, što, smatra Von Hentigu, uglavnom pokazuje povijest škole kao institucije i obrazovnih sustava. Ali to je nešto što će doći do izražaja u sljedećim poglavljima.

2.2. Von Hentigov pojam “slike” u obrazovanju

Von Hentig u ovome radu hrabro, ne pretpostavljajući ništa i služeći se svojim širokim i dubokim znanjem, pita o obrazovanju, o ovom “obrazu” i “slici” u obrazovanju, ne zato što želi ili misli da ga je moguće odbaciti, “prevladati”, već zato što ga je misaoni proces doveo do ponovnog dubokog uvjerenja da je obrazovanje temeljni pojam pod kojim se zbiva *postajanje* čovjeka čovjekom, da se pod tim pojmom događa sve ono *primarno* pedagoški važno i vrijedno, te da ona znanost koja se namjerava baviti čovjekom na taj način neizostavno treba ovaj pojam, i to kao svoj *središnji* pojam. Budući da je obraz (Bild) supstancija pojma obrazovanje (Bildung), te u skladu s ranije navedenim, jasno je da Von Hentig nije

odustao od pojma slike o kojem smo raspravljali. Pa kakva je onda narav te slike prema onome kako je vidi i želi Von Hentig, nasuprot navedenom pojmu čiji je smisao Von Hentig odbacio?

To je slika koja se može prepoznati kao rezultat djelatnosti obrazovne vrste. Obrazovna djelatnost je ona djelatnost koja dovodi do unutarnjega, duhovnog (pre)oblikovanja onoga koji se obrazuje. Ovim obrazovanjem i samoobrazovanjem pojedinca (svako obrazovanje se u krajnjoj instanciji svodi na samoobrazovanje) nastali oblik jest supstancija obrazovanja – obraz/slika. Dotična se slika ne smije promatrati samo na razini *ponašanja* jer ona je obrazovanost isključivo onda kada je pojedinac koji se obrazuje *neposredno postao* ta slika. Ponašanje je samo manifestacija takvog bivanja, a bivanje je kriterij prema kojem se prosuđuje gdje postoji obrazovanje. Zato se putem jednostranog pojma ponašanja, zbog biti tog pojma, ne može uhvatiti obrazovanost. Razlika prema ranije navedenom razmatranju slike u “istinskom obrazovanju” jest ta da je u istinskom obrazovanju slika *u misli*, ona je domišljena bit čovjeka (“određena slika” ili onaj naznačeni mogući put “opće slike” u koji nismo detaljnije ulazili jer je to neka druga tema), dok joj Von Hentig pristupa kao onome *u čovjeku prisutnom*, nastalom (samo)obrazovnim djelovanjem. Zato bi se moglo reći da u Von Hentigovu mišljenju postoji određeni primat obrazovnog djelovanja prema misli o istinskom obrazovanju. No unatoč tomu što slika nije unaprijed domišljena i kao misao postavljena ciljem već prije svakog obrazovnog događanja, ona kao rezultat (ali rezultat ne u smislu materijalnog “outputa”, već u smislu duhovnog iskustva koje je izvršilo preoblikovanje duha) obrazovnog događanja i ono prisutno u čovjeku mora imati neki kriterij, mjerilo prosuđivanja. Baš u tim mjerilima, koliko god oprezno s njima postupali, jest onaj trenutak “istinskosti” i “pravosti”, te je zato i Von Hentigovo razmatranje na osebujan način vezano uz navedena razmatranja o slici čovjeka koja je u početnim poglavljima knjige odbacio, iako je od njih i bitno različito u tome što se kreće odozdo prema gore, ne pretpostavljajući dovršenu domišljenost slike *obrazovnom* zbivanju. Von Hentigova mjerila nisu *ciljevi*, ona su samo eventualna sredstva uočavanja obrazovanosti. Cijelo pitanje sada se svodi na to koja su to

eventualna mjerila obrazovanosti te na koji se način obrazovanje može događati i događa se.

Svaki put kada ćemo u nastavku teksta reći “obrazovanje”, pretpostavljat ćemo cjelinu navedenog ekspliciranog sklopa misli oko ovog pojma.

3. Mjerila

Ako *unaprijed domišljena slika* ne određuje položaj i izlaz obrazovanja, onda se fenomen obrazovanja, koji nije i ne može biti stihijski, određuje temeljno drugačijom *vrstom* mjerila. Upitno je jesu li mjerila koja navodi Von Hentig nešto što nije unaprijed domišljena slika, ali to pitanje neka ostane po strani. Nepobitno jest da ih Von Hentig ne rabi kao ciljeve i kao izlaze obrazovanja, već kao sredstva prepoznavanja obrazovanja ondje gdje se je ili nije dogodilo.

Von Hentigova su mjerila – “*preziranje i odbacivanje nečovječnosti*”, gdje se ponovno odmah uočava da on ostaje oprezan kada je riječ o bilo kakvoj normativnosti, pa se problemu ovdje približava negativno, govoreći da je nečovječnost mnogo lakše i prepoznati i izbjeći, negoli afirmativno postići čovječnost, koja pretpostavlja zamršen sklop teško utvrdivih vršina, koje možda nikada i nisu jednoznačne. Stoga je ovo stajalište potpuno opravdano.

Drugo mjerilo je “*osjećaj sreće*”, koji Von Hentig u današnje vrijeme znanstvenog cinizma mudro i hrabro postavlja kao jedno od temeljnih mjerila “pravog” obrazovanja, držeći se izvorne grčke ideje sreće, tj. ideje “*eudaimonia*”. Izvor ove misli krije se u odnosu obrazovanosti i *eudaimonie*, tj. u duhovnoj umirenosti, neraskoraku “*neznanja*” (u smislu nedostatka “*obrazovnog znanja*”) i duhovnog stremljenja. Pritom se vrlo jasno proteže uvid da u svakom obrazovanju koje je vrijedno svojeg imena dolazi do duhovnog samoodređivanja, duhovne moći, kreativne djelatnosti i produktivnog života, a te dimenzije čovjeku po svojoj prirodi i neposredno pružaju zadovoljeno postojanje u sebi samome, tj. sreću. Neporecivo je da sreća u tom smislu nužno prati istinsko obrazovanje i da nije riječ o vanjski određenom pojmu sreće, već o samom skladu duhovnog postojanja.

Mjerila “*sposobnost i želja za sporazumijevanjem*” te “*svijest o povijesnosti vlastite egzistencije*” odnose se ponajprije na dubinski pojmljene veze čo-

vjek-kultura, a nakon toga aktivnoga životnog odnosa čovjeka prema svojem vlastitom svijetu, kao i suodnosa mnoštva kultura. Kao prvo, "povijesnost" znači postojanje čovjeka ne kao proizvoda vremena, ne kao onoga koji se prilagođava vremenu, kao onoga koji odgovara fiktivnim "zahtjevima" i "potrebama" vremena, već kao onoga koji razumijevajući fenomen kulture i njegove specifične pojavne oblike zalazi iza njega, iščitavajući samoodnos čovjeka i suodnose ljudi, kao i proizvodnu djelatnost koja kulturu rađa iz trenutka u trenutak. Drugim riječima – riječ je o shvaćanju permanentnog nastajanja kulture, a ne o pozitivističkom shvaćanju kulture kao nečega gotovog, danog, čemu se čovjek pasivno treba prilagoditi. Sfera života odvija se u vječnoj borbi onog idejnog i onog pozitivnog. Ono idejno bez pozitivnoga je misao koja ne živi. Ono pozitivno bez idejnoga je ropska egzistencija. Sposobnost i želja za sporazumijevanjem počivaju na ovakvom razumijevanju svoje kulture i tuđih kultura, te na razumijevanju da su kulture nužno različite zbog različitih uvjeta egzistencije na različitim prostorima i u različitim vremenima. Faktori razlika su geografski položaj, prirodni uvjeti, klima, suodnos ljudi unutar jedne kulture i s drugim kulturama, dinamika i vrsta intelektualnih i proizvodnih djelatnosti itd. Razumijevanje pozadine kulture kao takve, izostanak robovanja svojoj kulturi, razumijevanje razloga različitosti kultura pretkoraci su za ozbiljvanje ovog mjerila.

"Otvorenost za zadnja pitanja" i "spremnost za samoodgovornost i odgovornost u zajednici" posljednja su dva mjerila koja postavlja Von Hentig. Otvorenost za zadnja pitanja dodiruje ono o čemu je bilo riječi pri govoru o "općenitoj slici koja nije ograničena". Ovdje se također traži ono zajedničko (opće) raznih religija, kultura i pojedinaca – odaziv filozofskim pitanjima i kontinuirano, otvoreno i aktivno odgovaranje na pitanja, upravo permanentna otvorenost, koja osigurava misleću egzistenciju, a ne egzistenciju koja "ima mišljenje (stajalište)". To je točka koja bi se uvjetno mogla nazvati sviješću o "transkulturalnosti" kada su općeniti problemi ljudskog biti pred nama. Spremnost za samoodgovornost i odgovornost u zajednici svoj smisao pronalazi u spoznaji da je čovjek prema svojoj biti političko biće te da kao takav mora sudjelovati u političkoj eg-

zistenciji svoje zajednice, vođen idejom općeg dobra i pravednosti. Pritom Von Hentig kontinuirano upućuje i na pojam *res publica*, javne stvari kao mjesta zbivanja politike. Najdublji smisao postojanja čovjeka kao prema svojoj biti političkog bića jest taj da on kao obrazovan čovjek, kao onaj koji ima unutarnji lik, dotični lik mora moći *živjeti*, a život ovog obrazovanjem oblikovanog lika može biti samo njegova napregnutost prema kulturi i društvu te unutar kulture i društva, a ta napregnutost određuje specifičan životni *pathos* svakog obrazovanog čovjeka.

4. Zbivanje obrazovanja

Daljnja razmatranja događaju se u smjeru sagledavanja ranije proučavanog obrazovanja u sklopu djelovanja života i školskog sustava. S jedne strane, život je medij koji je u svojoj cijelosti *potencijalno* obrazovne naravi, s druge je strane škola kao potpuno intencionalan, strukturiran, u nastavi didaktički i metodički obrađen te socijalno kontroliran medij.

U ovim je razmatranjima posebno vrijedno to što Von Hentig žestoko odbacuje danas gotovo *a priori* pretpostavljane dihotomije poput "iskustveno učenje – školsko učenje", "nastava kroz djelovanje – frontalna nastava", "demokratsko obrazovanje – autoritarno obrazovanje" i sl., već odnos "život-škola" vidi kao *prividnu* dihotomiju, u kojoj je pojam obrazovanja *zajednički*, nadređen i središnji pojam. Naime, "život" obrazuje i jest obrazovan jedino ako mu onaj koji uči može pristupiti tako da ga misaono i jezično obrađuje na način da se događa oblikovanje duha, pri čemu pitanje može li to učiniti sam sebi ili za to treba vodstvo ostaje po strani. Za ovo oblikovanje najvažnije je to da život nije *nužno* obrazovan, unatoč tomu što nudi i proizvodi razna iskustva. On postaje obrazovan samo onda kada određeni sadržaj oblikuje čovjeka, a ne kada ga tek nauči nešto "rabiti", "efikasno djelovati", biti "funkcionalnim", "utilitarnim", tj. ne kada ga učini izvana "uspješnim" u životu, društvu (gdje pojam i bit "uspjeha" pritom, naravno, uvijek ostaju potpuno nepromišljeni i pretpostavljeni). Upravo je to glavna razlika između pojma obrazovanje i modernih, "potrebama društva" prilagođenih pojmova kojima se obrazovanje pokušava nadomjestiti i u čemu se nužno događa potpuna dehumanizacija čovjeka. Život je obra-

zovan kada oblikuje njegovu osobu, što znači da je osoba oblikovana prema sebi, sama u odnosu na sebe, a ne tek u relaciji prema izvanjskosti ili u pukom ponašanju. Obrazovano življenje/djelovanje tada je tek *posljedica* onoga što je obrazovano prema sebi, a ne središte i intencija obrazovanja koje, kada je tako postavljeno, osobu samu može ostaviti i najčešće ostavlja netaknutom, te u ovom slučaju prestaje biti obrazovanjem u pravom smislu riječi. U tom smislu život sam po sebi nije taj koji može čovjeka obrazovati, već je to čovjekova obrada života.

5. Povodi obrazovanja i obrazovni sustav

Ova obrada života dovedena do kraja jest institucionalizacija, državna intencija, plansko djelovanje, obrazovni predmeti itd., tj. škola. Von Hentig zamjera školi što je sasvim očito *sredstvo* obrazovanja (obrazovni predmet te strukovno shvaćeno znanje) učinila *svrhom* "obrazovanja". Ova sredstva obrazovanja imaju smisla samo ako su shvaćena kao materijal *na kojem će se moći* provesti obrazovanje osobe. Uzeta sama za sebe i kao svrhe, ona postaju puki "školski predmeti", gdje se znanja iz predmeta apstrahiraju od osobe (kao nekog oblika) i postaju nešto više ili manje upotrebljivo, korisno, sredstvo klasifikacije, (re)produkcije društvenih odnosa i hijerarhije itd., ali su fundamentalno otuđena od obrazovanja. Na jednom kraju kao "svrhe" postavljane su razne taksonomije, danas izlazne društveno-ekonomsko-politički uvjetovane kompetencije, a s druge strane novi mediji te tehnologija obrazovanja, mehanizmi koji proces čine što "učinkovitijim" i rutinskim. Posljedica je ili odustajanje od pojma obrazovanja ili njegovo krivotvorenje.

Alternativa je povratak općem obrazovanju razumljenom u smislu u kojem smo o njemu raspravljali, a na tragu Wilhelma von Humboldta, koje bi se na temelju raznih "povoda za obrazovanje" i kroz obrazovne predmete kao sredstva, a ne svrhe obrazovanja, u odgovarajuće izmijenjenoj strukturi obrazovnog sustava moglo zbivati. Pod "povodima za obrazovanje" Von Hentig razmatra izvanškolske ili "životne" oblike i djelatnosti koji mogu obrazovati ako im se adekvatno pristupi. Ove povode treba shvatiti samo kao primjere, odnosno na njima se ocrtava dešavanje obrazovanja. Oni nikako ne smje-

raju na cjelovitost povoda te nemaju karakter ciljeva ili normi. To su povodi poput jezika, iskustva prirode, pripovijetki, razgovora itd.

Ovako shvaćeni "povodi obrazovanja" imaju dvostruku funkciju kad je riječ o obrazovnom sustavu:

Prvo, transcendiraju školske predmete te mogu biti zahvaćeni u raznim postojećim i još nepostojećim školskim predmetima, odnosno funkcioniraju "s onu stranu" školskih predmeta. Ovo bi moglo podsjetiti na "kompetencijski pristup", međutim Von Hentigova je ideja u svojim filozofskim premisama dijametralno suprotna kompetencijskom pristupu. Naime, kompetencije se određuju heteronomno, s obzirom na tzv. potrebe društva i čovjeka shvaćaju se kao fiksirani *output*, te zbirku vremenom i prostorom uvjetovanih znanja, umijeća i vještina. One, umjesto da oslobađaju i osnažuju čovjeka, jednostavno ga podvode pod postojeći sustav i čine s jedne strane "korisnim", a s druge strane "uspješnim". Ovaj je pristup potpuno negiranje obrazovanja. Von Hentigovi povodi, s druge strane, imaju intenciju *obrazovati* duh, a to su za razliku od kompetencija i u stanju činiti, jer su prema svojoj biti *samosvršne* cjeline smisla koje su spoznate i određene same sobom, autonomno, općenito i ideji čovjeka, a ne potrebama društva primjereno.

Ovim putem ozbiljuje se "platonski element" obrazovanja, ali Von Hentig pritom ne isključuje drugi, "pragmatički element" (koji je u kompetencijskom pristupu apsolutiziran), već ističe da ni ovdje nije riječ o alternativni, već o *produktivnoj nepetosti* tih dvaju trenutaka, pri kojoj se ni jedan ne ukida. Upravo se ovdje ponovno poziva na Wilhelma von Humboldta i njegovu misao o jačanju osobe kroz razjašnjavanje i ophođenje sa svijetom.

Ono što je u ovom odnosu upravo *ključno i bez čega cijeli ovaj odnos nema smisla i rješenja* jest da platonski element, element autonomne spoznaje, *samosvršnog* (samo)obrazovanja te kritike ima *primat* nad pragmatičkim odnosom spram već postojećeg, ozbiljene kulture, "svijeta", te se kao primat izražava u zahtjevu da čovjek bude istinski *subjekt* svog obrazovanja. Ako pragmatički element ima primat, tada to prema prirodi stvari nije moguće, već je nužno riječ o porobljavanju i indoktrinaciji.

Drugo, Von Hentigovi povodi transcendiraju pojedine vrste škole u horizontalnom smislu, kao i vertikalni hod u obrazovanju, tj. “stupnjeve” školovanja, u tom smislu što se mogu ozbiljavati svugdje. Stoga je jasno da pred sobom imamo temeljno razmišljanje, dosljedno izvedeno, koje prethodi trenutnim ozbiljivanjima obrazovnih sustava i struktura te uvriježenim i “samorazumljivim” shvaćanjima pojmova. Iz tog se razmišljanja može graditi nova didaktika i novi nastavni planovi, novi obrazovni sustav, drugačije promišljanje pojma kurikulu-ma, postavljanja ciljeva i njihove operacionalizacije, vrednovanja te mogućnosti *obrazovne* provedbe tako dizajniranog vođenja procesa.

Von Hentig nema u namjeri “prevladavanje” ili “rušenje” škole, nastave, didaktike, školskih predmeta, već njihovu reformu s ciljem da ove instancije napokon (ili ponovno?) postanu *obrazovne*.

Prije nego što je riječ o *restrukturiranju* sustava ili nastavnih planova, riječ je o *pojmu* škole i obrazovanja, te se iz izvornog pojma obrazovanja bitno drugačije gleda i na ono postojeće. Primjerice, Von Hentig na primjerima matematike i materinjeg jezika pokazuje kako već postojeći nastavni predmeti mogu postati obrazovni te primjereni povodi za obrazovanje, iako sada to nisu. Tek kada bi se na ovome tragu došlo do nekih nepremostivih granica i prepreka, slijedilo bi postupno restrukturiranje sustava i planova. To je jedini put kojim se može smisleno mijenjati praksa. Obrazovne politike idu upravo suprotnim smjerom – bez ideje kreću u restrukturiranja, slabo promišljene, pragmatičke, odozgo postavljene ciljeve, vjerujući da će drugačija struktura donijeti promjenu na bolje, što god to značilo, a što se ni u kojem slučaju ne može dogoditi jer se ista i loša poimanja samo prenose u izmijenjene strukture.

6. Zaključak

S obzirom na to da je priroda razmišljanja u ovoj knjizi, koja konstantno uporište ima u fundamentalnom promišljanju središnjeg pojma pedagogije – obrazovanja, sustavna, ima karakter dosljednog izvoda koji ni u jednoj točki ne pretpostavlja pozitivne danosti, te zbog ovih karakteristika omogućuje svježje promišljanje obrazovnih institucija, odnosa obrazovanja i društva, nastavnih predmeta, didaktike i metodika, a ujedno u svim svojim osnovnim crtama zbori snažno protiv idolopokloničkih trendova u suvremenoj pedagogiji, smatramo da je riječ o djelu koje ima karakter svojevrsnog manifesta, kojem bi naslov mogao glasiti “povratak obrazovanju” te koji je, ako bude čitan i razumijevan, izrazito potentan za osnaživanje i razvoj pedagogije u njezinom istinskom duhu znanosti obrazovanja. Stoga ova knjiga može poslužiti onima na neki način već upućenima u pedagogiju, kao snažan i kompleksan poticaj za povratak izvoru i čistoći znanosti obrazovanja, i onima koji se tek pokušavaju uvesti u mišljenje pedagogije. Suprotno većini suvremene literature, učinit će to u istinskom duhu ove znanosti te na razini koja fundamentalnošću i izlazima pogađa cjelinu sustava pedagojske znanosti, a ne tek periferna i derivirana pitanja prakse. Nije nam strana misao da bi vraćanje korijenima pedagogije i temeljnim pedagoškim pitanjima kroz ovu knjigu, koje nipošto nije “povratak na staro”, već povratak u duboku pedagošku misao, mogao pokrenuti svojevrsnu restauraciju pedagogije. Ako, pak, vrijeme ne bude toliko sklono ovoj knjizi i promišljanju te razvoju smjerova koje nam otvara, tada, ako ništa drugo, ostaje radost njezina čitanja i promišljanja, koja je moguća samo ondje gdje je riječ o istinskom obrazovanju.

Zvonimir Komar